

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการประเมินผลการดำเนินงานขยายผลศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 5 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาความสอดคล้องของการดำเนินงานขยายผลกับแนวพระราชดำริ 2) เพื่อศึกษาผลประโยชน์ รวมทั้งผลกระทบที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มีต่อประชาชน 3) เพื่อศึกษาถึงประเด็นปัญหาตลอดจนข้อจำกัดในการดำเนินงานขยายผลของศูนย์ฯ 4) เพื่อศึกษาถึงแนวทางการบริหารจัดการงานขยายผลของศูนย์ฯ และ 5) เพื่อศึกษาถึงการน้อมนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการทำงานและการดำเนินชีวิตของราษฎรในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานภายในศูนย์ฯ จำนวน 13 คน กลุ่มประชากรในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จำนวน 13 หมู่บ้าน โดยสุ่มกลุ่มประชากรตัวอย่าง 10% คิดเป็น 211 คน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แบบสอบถามเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานขยายผล และแบบสัมภาษณ์ประชาชนผู้รับการขยายผลการดำเนินงานของศูนย์ฯ วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และใช้สถิติ ได้แก่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย

ผลการศึกษา

1. จากการศึกษาผลการดำเนินงานของศูนย์ฯ ซึ่งมีหน่วยงานบูรณาการทั้งสิ้น จำนวน 12 หน่วยงาน ได้แก่ งานพัฒนาที่ดิน งานวิชาการเกษตร งานส่งเสริมและพัฒนาอาชีพการเกษตร งานส่งเสริมสหกรณ์ งานปศุสัตว์ งานประมง งานชลประทาน งานสวนพฤกษศาสตร์ งานสวนรุกขชาติ งานเพาะชำกล้าไม้ งานพัฒนาชุมชน และวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี โดยในปี 2551 มีผลการดำเนินงานด้านต่างๆ ดังนี้ โครงการ ทดสอบ ศึกษาวิจัยจำนวน 22 โครงการ การจัดทำแปลงสาธิต 18 โครงการ งานส่งเสริมการขยายผล 46 โครงการ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมศึกษาดูงานทั้งหน่วยงานราชการ นิสิตนักศึกษา เกษตรกร ประชาชนทั่วไปและคณะจากต่างประเทศจำนวนทั้งสิ้น 133,741 คน

โดยศูนย์ฯ มีวิธีการดำเนินงานขยายผลแก่ประชาชนในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิต การอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ การติดตามให้ความรู้จากเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ และการจัดทำเอกสารเผยแพร่ โดยพบว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตบริการหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ เข้าร่วมศึกษาดูงานแปลงสาธิตมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 97.6 รองลงมาคือเข้าอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ร้อยละ 38.9 ได้รับการติดตามให้ความรู้จากเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ร้อยละ 25.1 และจากเอกสารเผยแพร่ ร้อยละ 13.7 โดยภาพรวมแล้วประชากรกลุ่มเป้าหมาย มีความพึงพอใจการดำเนินงานของศูนย์ฯ ในระดับมาก

2. จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานขยายผลพบว่า ผลที่เกิดจากการดำเนินงานการขยายผล เป็นการพัฒนาองค์ความรู้และแนวปฏิบัติที่ถูกต้องในการประกอบอาชีพแก่เกษตรกร เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพในชุมชน โดยมีกลุ่มอาชีพที่เกิดจากการดำเนินงานขยายผล จำนวน 25 กลุ่ม ซึ่งจากการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนพบว่า การดำเนินงานขยายผลของศูนย์ฯ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ร้อยละ 88.6 เพิ่มรายได้ร้อยละ 51.2 ตลอดจนส่งเสริมให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ร้อยละ 55.5

3. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ด้านประชากรกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ประชากรกลุ่มเป้าหมายยังขาดความเข้าใจในการนำไปปฏิบัติเอง ขาดแรงจูงใจด้านผลผลิตและราคา และการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมในพื้นที่ ด้านศูนย์ฯ พบว่า ศูนย์ฯ มีจำนวนบุคลากรจำกัด บุคลากรแต่ละคนต้องดำเนินการขยายผลหลายด้าน และด้านข้อจำกัดของพื้นที่ พบว่า สภาพของพื้นที่ขาดแคลนแหล่งน้ำในการทำเกษตร ประกอบสภาพดินที่เป็นดินทราย การปรับสภาพดินและการพักดินต้องใช้เวลาทำให้ได้ผลผลิตน้อย การนำไปปฏิบัติของเกษตรกรไม่ตรงความคาดหวังเมื่อเทียบกับการมาดูแลสาธิตที่ศูนย์ฯ และเกษตรกรไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

4. แนวทางการบริหารจัดการและวิธีการดำเนินงานขยายผลที่ศูนย์มีการดำเนินงานที่ผ่านมาและส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานขยายผล ควรที่จะส่งเสริมและพัฒนาต่อไปได้แก่ การติดตามรายบุคคลให้คำแนะนำในพื้นที่ (case study) การตรวจสอบและหาวิธีแก้ไขร่วมกัน (Recheck) การดูตัวอย่างที่ปฏิบัติได้ผล (best practice) และการจัดตั้งกลุ่ม สร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน (Community Network) โดยปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานขยายผลอีกประการ ได้แก่ การมีทัศนคติที่ดีต่อประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยเห็นความจำเป็นในการพัฒนาประชากรกลุ่มเป้าหมายและเข้าใจถึงปัญหาและความต้องการของประชากรกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้ง มีวิธีการแก้ไขปัญหาหรือดำเนินกิจกรรมร่วมกับประชากรกลุ่มเป้าหมายตามศักยภาพของโครงสร้างพื้นฐานและชุมชน

5. การน้อมนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนกลุ่มเป้าหมาย พบว่า มีการน้อมนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการใช้ความพอประมาณมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 59.7 (ได้แก่ การดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ การทำเกษตรแบบผสมผสาน การลดรายจ่ายในครัวเรือน ผลิตน้ำหมักชีวภาพใช้เองแทนการซื้อปุ๋ยเคมี) รองลงมาคือ ความมีเหตุผลร้อยละ 23.7 (ได้แก่ การเลือกใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น) และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ร้อยละ 16.6 (ได้แก่ ยอมรับในการเปลี่ยนแปลงราคาผลผลิต มีจิตใจเข้มแข็งอดทนไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค)

อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ มีอายุระหว่าง 45 – 54 ปี ซึ่งสอดคล้องสภาพปัญหาด้านความพร้อมของประชากรกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินงานขยายผล เนื่องจากขาดแรงงานวัยหนุ่มสาว ช่วยเหลืองานด้านการเกษตร รวมทั้งส่งผลต่อการนำปัจจัยผลผลิตออกสู่ตลาดและการจำหน่าย แม้ทางศูนย์ได้จัดตลาดชุมชนบริเวณด้านหน้าศูนย์ฯ หรือแหล่งรับซื้อ แต่เกษตรกรไม่มีเวลาเพียงพอในการออกจำหน่าย ยินดีขายให้พ่อค้าคนกลางรับซื้อในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด

ประชากรกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมการขยายผลของศูนย์ฯ ด้านการศึกษาดูงานแปลงสาธิตมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะทางสังคมของกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับ (ป. 4) และจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานขยายผลยังพบว่า ประชากรกลุ่มเป้าหมายขาดความรู้ ความเข้าใจในการนำไปปฏิบัติจริง รวมทั้งสภาพแวดล้อมที่ต้องใช้ระยะเวลาในการปรับปรุง ดังนั้น การเข้ามาศึกษาดูงานแปลงสาธิตจึงได้รับความสนใจมากที่สุด เนื่องจากได้ลงมือและมีตัวอย่างในการนำไปปฏิบัติจริง

ประชากรกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ มีรายได้ต่อปีตั้งแต่ 30,000 บาทขึ้นไป ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม โดยพบว่า ในปี 2551 เกษตรกรมีรายได้จากภาคเกษตรเพิ่มขึ้น และรายได้นอกภาคเกษตรลดลง ซึ่งส่งผลต่อการมีทัศนคติที่ดีของประชากรกลุ่มเป้าหมายในการให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพด้านการเกษตรที่จะสามารถยกระดับความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้นได้ และส่งผลให้การขับเคลื่อนงานขยายผลประสบความสำเร็จ

วิธีการดำเนินงานขยายผลของศูนย์พบว่า ประชากรกลุ่มเป้าหมายได้รับการขยายผลด้านการจัดทำเอกสารเผยแพร่และการจัดส่งเจ้าหน้าที่จากศูนย์ฯ ไปให้ความรู้ ในปริมาณที่น้อย สอดคล้องกับข้อมูลของศูนย์ฯ ที่มีจำนวนบุคลากรจำกัด โดยบุคคลหนึ่งจำเป็นต้องให้บริการขยายผลหลายด้านในเวลาเดียวกัน ซึ่งศูนย์ฯ ได้แก้ไขปัญหาโดยการให้คำปรึกษาผ่านทางโทรศัพท์ และการแวะเวียนเยี่ยมเยียนอย่างไม่เป็นทางการ

แหล่งข้อมูลที่ทำให้รู้จักศูนย์ฯ พบว่า ประชากรกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่รู้จักศูนย์ฯ ผ่านเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ และการรู้จักศูนย์ฯ ผ่านสื่อต่างๆ มีน้อยที่สุด สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ ว่า การขาดแคลนบุคลากรทำให้บุคคลหนึ่งจำเป็นต้องทำงานหลายด้านในเวลาเดียวกัน ดังนั้น ศูนย์ฯ จึงควรจัดหาช่องทางในการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ที่หลากหลาย

ผลประโยชน์และผลกระทบจากการดำเนินงานขยายผลของศูนย์ฯ ทั้งมุมมองของผู้ดำเนินงานขยายผลและประชากรกลุ่มเป้าหมายพบว่า ผลที่เกิดจากการดำเนินงานการขยายผลเป็นการพัฒนาองค์ความรู้และแนวปฏิบัติที่ถูกต้องในการประกอบอาชีพแก่เกษตรกร เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพ

ในชุมชน โดยมีกลุ่มอาชีพที่เกิดจากการดำเนินงานขยายผล จำนวน 25 กลุ่ม ซึ่งจากการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนพบว่า การดำเนินงานขยายผลของศูนย์ฯ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ เพิ่มรายได้ ตลอดจนส่งเสริมให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เช่นกรณีของ ลุงทิม คณะเสน เกษตรกรบ้านหนองเหียง หมู่ที่ 13 ตำบลเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเดิมพื้นที่เป็นดินทรายจัด ขาดความอุดมสมบูรณ์ ปลูกพืชไม่เจริญงอกงาม เมื่อได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ในการปรับปรุงบำรุงดิน โดยใช้อินทรียวัตถุ เช่นการไถกลบพืชปุ๋ยสด การใช้ปุ๋ยหมัก และนำวัสดุเหลือทิ้งจากการเกษตรมาทำปุ๋ยหมัก นำหญ้าแฝกมาปลูกระหว่างแปลงผักและนำใบหญ้าแฝกที่ตัดมาคลุมแปลงเพื่อรักษาความชุ่มชื้น ปัจจุบันสามารถปลูกผักปลอดสารพิษได้ผลผลิตดี มีรายได้ปีละ 96,000 บาทและขยายผลไม้ได้ปีละ 10,000 กว่าบาท

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. ส่งเสริมการดำเนินงานขยายผล โดยเฉพาะด้านการจัดทำแปลงสาธิตอย่างหลากหลาย และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เนื่องจากได้รับความสนใจการเข้าร่วมกิจกรรมสูง
2. เพิ่มช่องทางในการถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยเน้นให้เห็นทักษะการปฏิบัติจริง จัดทำเอกสารเผยแพร่ที่เข้าใจง่าย เน้นการวาดภาพประกอบ เช่น วิซีดี หอกระจายข่าว ภาพสิ่งพิมพ์ เป็นต้น
3. ส่งเสริมการศึกษา ทดลองและวิจัยการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร เช่น การยืดอายุการเก็บเกี่ยว การยืดอายุผลผลิต การแปรรูปสู่อาหารสำเร็จรูป การออกแบบบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น
4. ส่งเสริมการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างประชากรกลุ่มเป้าหมายกับศูนย์ฯ อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการกระชับความสัมพันธ์ ลดช่องว่าง เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในเทศกาลต่างๆ ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานขยายผลมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รวมทั้งการสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน และการเปิดโอกาสให้หน่วยงานวิชาการอื่นๆ เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานของศูนย์ฯ
5. เพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์งานของศูนย์ฯ อย่างหลากหลาย เช่น ผ่านสื่อต่างๆ ผ่านกิจกรรม โครงการที่ดำเนินงาน ซึ่งการประชาสัมพันธ์อาจเป็นการเปิดโอกาสให้คนทั่วไปสามารถเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์ฯ ได้มากขึ้น